

Vladimir VOJINOVIĆ (Podgorica)

Filozofski fakultet – Nikšić

Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje »Vojislav P. Nikčević«

UDK 012 Đilas M.

OMAŠKE U VEZI SA BIBLIOGRAFIJOM MILOVANA ĐILASA

Rad donosi informacije o dosadašnjem tretmanu međuratnih proznih ostvarenja Milovana Đilasa. U tom pogledu autor se kritički osvrnuo na tekstove Branka Popovića, Slobodana Ž. Markovića, Vasilija Kalezića, Ilije Lakušića i Matije Bečkovića. Iznoseći podatke o dvije «nove» međuratne priče Milovana Đilasa, autor je pristupio dopuni ranijih bibliografija ovog pisca i u zaključku rada istakao značaj uspostave nomenklature unutar toga opusa.

O međuratnom stvaralaštvu Milovana Đilasa nije se pisalo u dovoljnoj mjeri. Ukoliko se izuzme tekst *Đilasove rane pripovetke* Branka Popovića (predgovor knjizi *Rane pripovetke: 1930-1940*), koji je uz neznatne izmjene štampan u više crnogorskih i srpskih glasila (posljednji put u jednoj od serijskih publikacija CANU), onda postaje jasno da se tom etapom Đilasova stvaralaštva niko nije studioznije bavio.

Jedan međuratni prikaz Đilasove pripovijetke *Momci posle rata*, nekoliko kratkih iskaza u tekstovima međuratnih glasila koji govore o *pripovjedačkoj eruptivnosti* i poslijeratne sporadične izjave istoričara književnosti i tipologa proze – sve je što se od domaćih autora moglo pročitati o Đilasovim ranim pripovijetkama. Slobodan Ž. Marković je

u tekstu objavljenom u *Glasniku* CANU u nekoliko pasusa proslavio o Đilasovoj međuratnoj prozi, Vasilije Kalezić je u svojim studijama o istoj pisao uopšteno i bez ambicija da proдре do svih slojeva tog pripovijedanja, a nedavno je (2005) objavljena i studija *Đilasova umjetnička proza* Ilije Lakušića, bez stranica posvećenih međuratnim pripovijetkama. Slično je i sa zbornicima radova o Đilasovom životu i djelu, koji u fokus svoga istraživanja ne dovode taj segment Đilasove zaostavštine.

Ranije smo pisali o potrebi i značaju izučavanja međuratne pripovijetke Milovana Đilasa, ali je interesantan i vrijedan pomena Popovićev način iznošenja argumentacije: *Đilasov kasniji, zreliji pripovedni rad samo je (s neznatnim „otklonom”) prirodni nastavak one iste „povlašćene” tematike iz njegovih ranih priča. Priče su, razume se, rađene u mladalačkoj žurbi i gdekad „podgrejane” mladalačkom strašću, a koji put objavljivane tek u odlomcima. Međutim, one, takve kakve su, čine zanimljivu i vrednu pristupnu najavu kasnijeg velikog pisca i, u svetskim razmerama, našeg najpoznatijeg publiciste.*¹

U pomenutom tekstu Slobodana Ž. Markovića takođe pronalazimo razloge za “ponovno čitanje” Đilasove proze. Za razliku od Popovića, koji značaj međuratne zaostavštine Đilasa posmatra sa izdignute, gotovo dijahrone perspektive, Marković povlači rez po karakteristikama Đilasova pripovijedanja i naglašava “prevratničke” momente koji tu prozu kvalifikuju i sa pozicija pripovjedačke “aktuelnosti”. *Milovan Đilas je u priči Momci posle rata, na početku četvrte decenije uzbuđeno izrazio sudar sa malograđanskim vidom savremenog života (posebno u gradu), otkrio pojavu razorenosti društva i razočaranosti čoveka i naznačio izvesnu potrebu da se ljudi bore protiv nepravdi i izopačenosti. Ta stvaralačka orijentacija prisutna je i u njegovim kasnijim pripovetkama, u kojima je prisutniji zavičajni ambijent. Snažnije veza sa rodnim tlom obogaćena je i lirskim odnosom prema pojavama a poetska predstava nosi dosluh sa savremenim društvenim zbivanjima i odlučnost da se svet menja. Sredinom četvrte decenije (1936-1938) Milovanu Đilasu se pridružuje pesnik Radovan Zogović pripovetkom koju objavljuje u časopisu Naša stvarnost, a nešto kasnije i Mihajlo Lalić prozom štampanom u Mladoj i Novoj kulturi. Njihova proza se odlikuje jezgrovitim i jednostavnim*

¹ Branko Popović, *Đilasove rane pripovetke*; u: *Glasnik odjeljenja umjetnosti*, 19, CANU, Podgorica, 2001, 105.

pripovedačkim jezikom. Kristalnim značenjem reči oni su premostili granicu između činjenica teških ljudskih sudbina i emocija koje one podstiču. Iz podteksta njihove proze, ali i sa ponekom neposrednom naznakom, uočljivo je da su se autori opredelili protiv uzročnika i krivaca za ljudsku bedu. Žele da menjaju svet. Ipak, u njihovim pripovetkama je više prisutna kritika ljudskih odnosa nego afirmacija željenog života.²

Priređujući 2000. godine Đilasove međuratne pripovijetke za štampu, Branko Popović je u istoj knjizi objavio i "Izvođe iz bibliografije ranih književnih radova Milovana Đilasa" i u napomeni naveo kako su u toj glavi zabilježene *sve pesme, priče i značajniji knjiž. kritički radovi od 1928. do 1940. godine, prema bibliografiji koju je uradio MICHAEL M. MILENKOVITCH (University Microfilms International, Annn Arbor, Michigan 48106, The Institute of Central Europe at Columbia University in New York City, 1976, 45 p.)*³. Popović, međutim, u bibliografiji nije naveo podatke o Đilasovoj pripovijeci **Dečaci u izlozima** (2 + 3 stranice), koju je u dva nastavka 1931. godine objavila *Književna Krajina* iz Banja Luke, potpisanu imenom i prezimenom autora. Osim te, Popoviću je ostala nepoznata i pripovijetka **Demonska snaga** (10 stranica), sa podnaslovom *Slučajni fragmenti*, objavljena iste godine u *Južnom pregledu* iz Skoplja, takođe sa potpisom Milovana Đilasa. Stoga se Popović, pokušavajući da pobroji sve međuratne Đilasove priče, zaustavio na broju 56. *U dekadi između 1930. i 1940. godine Đilas je objavio 56 pripovednih tekstova. Napisao ih je više, ali je neke zaplenila policija, bilo prilikom hapšenja, bilo tokom trogodišnjeg piščevog tamnovanja (od 23. aprila 1933. do 23. aprila 1936. god.)*⁴.

Kako dvije pomenute pripovijetke nijesu dio fonda rukopisa koje je policija zaplijenila od Milovana Đilasa, već je riječ o regularno objavljenim i bibliografski tretiranim tekstovima, Popovićeva završna računica mora se dovesti u pitanje. Dodatni razlog je taj što je ona jedina polazna tačka svakom pokušaju recepcije Đilasove međuratne zaostavštine.

U periodu između dva svjetska rata Milovan Đilas je u glasilima objavio ne 56, već 58 priča i pripovjedaka, a zbog svih okolnosti u kojima

² Slobodan Ž. Marković, *Tipologija pripovedačke proze međuratnih pisaca iz Crne Gore*, u: *Glasnik odjeljenja umjetnosti*, 19, CANU, Podgorica, 2001, 55.

³ Milovan Đilas, *Rane pripovetke 1930-1940* (priredio Branko Popović), *Nezavisna izdanja Slobodan Mašić*, Beograd, 2000, 465.

⁴ Branko Popović, *Đilasove rane pripovetke*, 97.

je stvarao - mogućnost da ni taj broj nije konačan je velika. *Samo u „Politici” Đilas je objavio tridesetak priča; jedne pod svojim imenom, druge pod pseudonimom - Milo Nikolić.*⁵ Osim poznatog pseudonima, pri objavljivanju proze koristio je i pseudonim *M. Đorđević* (kojim je potpisao redove *Istinite priče o hajduku*, objavljene u *Politici*), a političke tekstove potpisivao je i sa *V. Zatarac*.

Prve priče i pripovijetke Đilas je objavio 1930. godine.⁶ U beogradskom *Vencu* objavio je tri pripovijetke sa podnaslovom *Iz „Zavičajnog srca”*: *Dvije ljubavi* (3 stranice), *Suša* (5 stranica) i *Tajanstveno otkrivenje* (10 stranica), dok je iste godine u cetinjskim *Zapisima* objavio dvije pripovijetke sa istim podnaslovom: *Na virovima* (2 stranice) i *Za spas duše ljudske* (3 stranice).

Od 15. januara do 31. decembra 1931. godine Đilas je u *Politici*, na stranici rezervisanoj za kulturu, objavio devet kratkih priča: *Kap života*, *Nešto iznad smrti i života*, *Smrt hajduka Jovana*, *Božji kiridžija*, *Sali*, *Hajduk Marko se ženi...*, *Mitra*, *vodeničareva kći*, *U novi život...* i *Kuća tuge*. Iste godine *Zetski glasnik* je na 7. stranici objavio Đilasovu kratku priču *Crna Gora, brate...*, u cetinjskim *Zapisima* objavljene su dvije pripovijetke - *Nevidljive rane* (4 stranice) i *Smrt Ilije Markovića* (15 stranica), dok je u *Južnom pregledu* iz Skoplja osim pomenute objavljena i pripovijetka *Siže za „Priču o velikoj duši”* (8 stranica). Beogradski *Život i rad* objavio je iste godine dva nastavka Đilasove pripovijetke *Unutrašnja rasipanja* (3 + 6 stranica), banjalučka *Književna Krajina* takođe dva nastavka pomenute pripovijetke, zagrebačka *Mladost* priču *Stric umire* (3 stranice), časopis *Smena* priče *Student Mile Mlekadžija* (4 stranice) i *Demoni* (4 stranice), a časopis *Linija* kratku prozu pod nazivom *Priča o radnikovim rukama* (2 stranice). Za međuratno stvaralaštvo Milovana Đilasa godina 1931. bila je specifična i zbog pojave dva veća prozna odlomka. U beogradskom

⁵ Ibid.

⁶ Matija Bećković je u predgovoru knjige *Najlepše pripovetke Milovana Đilasa* naveo kako je Đilas *kao osamnaestogodišnjak imao (...) objavljenih pripovedaka koliko i godina*. Vidi: Matija Bećković, *Moje najlepše pripovetke Milovana Đilasa*, u: *Najlepše pripovetke Milovana Đilasa* (izbor i predgovor Matija Bećković), *Prosveta*, Beograd, 2003, 10. Konstatacija da je Đilas sa 18 godina (punoljetstvo je Đilas stekao u junu 1929. godine) imao osamnaest objavljenih priča, može navesti na pogrešan zaključak o začetku jednog pripovjedačkog opusa. U godini sticanja punoljetstva Đilas nije objavljivao prozu, dok podaci iz dostupne bibliografije govore da je u 1931. godinu ušao sa (samo) pet objavljenih priča.

časopisu *Misao* objavljena je duža pripovijetka pod nazivom *Priča Roka Kirigina* (20 stranica), a iste godine u *Mladoj Srbiji*, u formi monografske publikacije, štampana je Đilasova pripovijetka *Momci posle rata* (28 stranica), sa podnaslovom *Iz "Dokumenata"*.

Godine 1932. almanah crnogorskih srednjoškolaca *Na krčidbi* objavio je pripovijetku *Bog stvara ljude* (7 stranica), koju je Đilas posvetio "drugarici Mitruški Mitrović". Sadržaj prvog broja časopisa *Razvršje* otvorila je Đilasova pripovijetka *Gorštaci na raskršću* (5 stranica), dok je u trećem, posljednjem broju tog glasila objavljena pripovijetka *Žito, žito, žito...* (3 stranice). Iste godine *Politika* je objavila tri Đilasove kratke priče: *Junaštvo*, *Jupo čergaš* i *Motocikl u palanci*; sarajevski *Pregled* pripovijetku *Nepoznata htenja* (12 stranica) a u *Zapisima* je objavljena pripovijetka *Žena* koju je Đilas posvetio "bratu Stevu Mitroviću" (11 stranica).

U periodu od 1933. do 1936. godine, zbog ranije navedenih razloga, glasila nijesu objavljivala Đilasovu prozu. *Za to vreme napisao je deset priča i roman Crna Brda. Sve je to oduzela policija i nikad nije nađeno.*⁷ Osim stranica koje je ispisao u zatvoru, policija je Đilasu oduzela i rukopis započetog romana, koji je pronašla prilikom pretresa njegovog stana u Dalmatinskoj ulici. O tome svjedoči i Vladimir Dedijer u knjizi *Veliki buntovnik Milovan Đilas*, čije note takođe prenosi Popović. U godini povratka sa robije Đilas je uspio da štampa samo jednu priču - beogradski časopis *Naša stvarnost* objavio je u novembru 1936. godine pripovijetku *Ocevi i deca* (10 stranica).

Godine 1937. godine *Naša stvarnost* je objavila pripovijetku *Začeće čovjekovo* (12 stranica), a *Politika*, u periodu od 8. marta do 22. decembra iste godine, šest novih kratkih priča Milovana Đilasa: *Pokošena livada*, *Obična priča*, *Slika*, *Razbijeni krčag*, *Istinita priča o hajduku* i *Seljakova smrt*. Ista novina u periodu od 13. januara do 29. avgusta 1938. godine objavila je jedanaest Đilasovih priča: *Svakodnevni poljubac u čelo*, *Obmane*, *Sitnice*, *Poplava*, *Odlazak*, *Žalost kod Dimićevih*, *Ramovo ždrijelo*, *Ciganska priča*, *Jedan jesenji dan*, *O mrtvim ribicama* i *Rajac*. *Naša stvarnost* objavila je 1938. godine pripovijetku *Djevojka iz kantine* (14 stranica), dok je u beogradskom časopisu *Žena danas* objavljena Đilasova *Priča o ženskim darovima* (2 stranice). Godine 1939. objavljene su dvije Đilasove pripovijetke – u *Mladoj kulturi* pripovijetka *Na puškomet od Mojkovca* (7

⁷ Milovan Đilas, *Rane pripovetke 1930-1940*, 463.

stranica) i u časopisu *Umetnost i kritika* iz Beograda pripovijetka *Sat* (9 stranica).

Međuratne pripovijetke Milovana Đilasa moguće je grupisati na više načina. Ukoliko za glavni diferentativni parametar uzmemo obim Đilasovog proznog djela, na način kako je to činio Milivoj Solar, onda se lako može zaključiti da ovim pripovjedačkim opusom dominira forma *kratke priče*, te da većina tih priča *uzima žanrovska svojstva novinske priče, koja se - budući okrenuta širem čitateljstvu - i stilom i sklopom klonila zamršenosti*.⁸ Osim priča objavljenih u *Politici* (31), toj formi proze odgovarale bi i Đilasove priče *Na virovima*, *Crna Gora, brate...* i *Priča o radnikovim rukama*.

Sa druge strane, postupak "prebrojavanja stranica" prilikom pokušaja klasifikacije *oblika* unutar jednog proznog opusa mač je sa dvije oštrice, budući da i crtica i kratka priča i pripovijetka i novela, uprkos očiglednim kvantitativnim mimoilaženjima, mogu nositi ista kvalitativna svojstva. Stoga je neophodno da se, uz oslanjanje na značajnije rezultate dosadašnjih tumačenja proze, uspostavi nomenklatura međuratnog pripovjedačkog opusa Milovana Đilasa.

Vladimir VOJINOVIĆ

CERTAIN OMISSIONS IN REFERENCE TO THE BIBLIOGRAPHY OF MILOVAN ĐILAS

Summary

This paper presents the information about the previous treatment of the prose by Milovan Djilas from the period between the wars. In this respect, the author gave a critical review of the texts by Branko Popovic, Slobodan Z. Markovic, Vasilije Kalezic, Ilija Lakusic and Matija Beckovic. Presenting the data about the two "new" stories by Milovan Djilas from the period between the wars, the author attempted to complement the previously prepared bibliographies of this writer and in the concluding remarks he emphasized the importance of the establishment of nomenclature within this opus.

⁸ Branko Popović, *Đilasove rane pripovetke*, 105.